

הא-ל הקדוש / המלך הקדוש

The change in the *חתימת הברכה* in the third *ברכה* in *עשרה* from *הא-ל הקדוש* to *שם שלום* / *שלוש רב* of *ברכה* of *שם שלום* / *שלוש רב* during the *עשרת ימי תשובה* does not appear to be based on the same principle by which we change the *חתימת הברכה* of the *ברכה* of *שם שלום* / *שלוש רב* during the same time period. We concluded based on a theory espoused by Professor Lawrence Schiffman at an oral lecture that the *חתימת הברכה* of the *ברכה* of *שם שלום* / *שלוש רב* is changed to *עושה השלום* during the *עשרת ימי תשובה* because we want to return to the original form of the *ברכה* on those days. That original form is found in *מנהג ארץ ישראל*; i.e. *מעון הברכות ועושה השלום*. The same theory would explain why we change the *חתימת הברכה* of *רצה* to *שעושך ביראה נעבוד* for *חזרת הש"ץ* of *מוסף שמונה עשרה* during the *שלוש רגלים*. Ostensibly the change in the *חתימת הברכה* from *הא-ל הקדוש* to *המלך הקדוש* cannot be justified on the same basis. Both *מנהג בבל* and *מנהג ארץ ישראל* provide that *הא-ל הקדוש* is recited as the *חתימת הברכה* of the third *ברכה* in the daily *עשרה*. So, why do we make that change? The change is based on two rules:

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת ברכות פרק א' – כל הברכות אחר חיתומיהן. אין אומרים ברכה פסוק.

Translation: All the Brachos can be identified by their endings. It is improper to create a Bracha based on the words of a verse.

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת ברכות פרק א' – א"ר אחא כל הברכות כעין חותמותיהן.

Translation: Rav Echa said: The theme of all Brachos is identified by their Bracha ending.

How do we explain those rules?

קרובן העדה מסכת תענית פרק ב' – כל הברכה אחר חיתומיהן. עיקר ברכה היא החתימה. ומה שמבקש או מתפלל או ברכת הודאה צריך שיהא מוזכר בחתימה.

Translation: The essential element of a Bracha is its ending. What one is requesting or praying for or thanking G-d for, must be referred to in the Bracha ending.

פני משה מסכת ברכות פרק א' – דהוא סבר. לפרש מהו אחר חיתומיהן, דקאמר היינו לענין האי דינא שאם עמד בשחרית ביוצר אור ושכח והזכיר את של ערבית מעריב ערבים וחזר ונזכר וחתם בשל שחרית יצא. וזהו אחר חיתומיהן אנו הולכין, והלכך יצא, ולפיכך הוא

1. We do not include the words: *מעון הברכות* because that would violate the rule: *אין חותמין בשתיים* (ברכות מט', א'); we may not include two themes in one *חתימת הברכה*. That rule is part of *מנהג בבל* and was not accepted within *מנהג ארץ ישראל*. The words: *המלך הקדוש* do not violate that rule even though two themes are included because we are saying: "holy King" in place of "holy G-d." That is an appropriate way to include two themes without including two themes. The letter of the law is not violated but the spirit of the law is.

מקשה דא"כ היכי אמרת אין אומרין ברכה פסוק הרי אם חתם בשל שחרית והוא יוצר אור
 א"כ הברכה פסוק הוא כדכתיב יוצר אור וגו'. אבל באמת לאו היינו פירושא דאחר
 חיתומיהן אלא כדרב אחא דאמר כל הברכות כעין חותמותיהן מענין שהוא מזכיר בסוף
 נוסח הברכה כך הוא חותם כגון עוזר ומושיע ומגן בא"י מגן אברהם.

Translation: His intent is to explain what the term: "by their Bracha endings" is meant to convey. He gives as an example the rule that if during Tefilas Shacharis one was reciting the first Bracha of Kriyas Shema and erred by reciting the Bracha that is recited for the first Bracha of Kriyas Shema at night and recited its Bracha ending; i.e. Ha'Ma'Ariv Aravim but then immediately recognized the error and followed it with the Bracha ending of the the first Bracha of Kriyas Shema that is recited during the morning prayer, he fulfilled his requirement². That is the definition of the term: "a Bracha is identified by its Bracha ending" and that is why in the above case, a person has fulfilled his obligation. That is further why he then asks: if the Bracha ending is the critical part of the Bracha, then how can we open with the Bracha of Yotzer Ohr which is based on a verse when the same rule prohibits using a verse as a Bracha. I do not think that this is the correct explanation of the term: "by their Bracha endings". Instead, it can be explained based on what Rav Echa taught: the ending Bracha must reflect the theme of the Bracha-that means that just before the ending Bracha, you must refer to the theme of the Bracha which is also reflected in the ending Bracha; for example saying the words: Ozer Oo'Moshiya Oo'Magen just before the ending Bracha of Magen Avrohom.

We change the חתימת הברכה of the third ברכה in עשרה שמונה עשרה from הא-ל הקדוש to המלך הקדוש on ראש השנה and יום כיפור because we change the theme of the third ברכה in עשרה שמונה עשרה to include both מלכות השם and קדושת השם. That prompts us to change the חתימת הברכה so that both themes are mentioned in the חתימת הברכה. That circumstance may explain the basis to change the חתימת הברכה of the third ברכה in עשרה שמונה עשרה on ראש השנה and יום כיפור but why change it on the other days of the עשרת ימי תשובה? One answer: so that during all the days of the עשרת ימי תשובה, we have in mind the theme of מלכות whenever we recite the third ברכה in עשרה שמונה עשרה. A second answer: because some do have the custom of reciting the paragraphs that begin וכן נוסח תימן during all the ten days of the עשרת ימי תשובה, particularly נוסח תימן.

Perhaps we set aside Professor Schiffman's thesis a little too soon as explaining the change in the חתימת הברכה of the third ברכה in עשרה שמונה עשרה during עשרת ימי תשובה from הא-ל הקדוש to המלך הקדוש. Uziel Fuchs, in an article entitled: המלך הקדוש, beginning on page 129 in Tarbiz, Volume 75, 2006, opines that the words המלך הקדוש represent the original חתימת הברכה of the third ברכה in עשרה שמונה עשרה. Should he be correct, then the reason that we change the חתימת הברכה of the third ברכה in עשרה שמונה עשרה during the

2. In other words, despite his having recited the wrong text of the Bracha, as long as he recites the correct Bracha ending, he has fulfilled his obligation.

להבין את התפלה

would be for the same reason that we change the **חתימת הברכה** of the **עשרת ימי תשובה** of **רב שלום** / **שיום שלום** during the same time period. It would also explain why we change the **חתימת הברכה** of the third **ברכה** in **עשרה שמונה עשרה** during the **עשרת ימי תשובה** even when we do not expand the third **ברכה** in **עשרה שמונה עשרה** by adding the paragraphs that begin **וכן תן פחדך**.

It is not difficult to find support for Fuch's thesis based on the rules that we already provided :

כל הברכות אחר חיתומיהן; כל הברכות כעין חותמותיהן.

A review of different versions of the third **ברכה** in **עשרה שמונה עשרה** confirms that the theme of **מלכות** has always played a significant role in the **ברכה**:

- ◆ סדר רב עמרם גאון (הרפנס) סדר תפילה-לדור ודור המליכו לא-ל כי הוא לבדו מרום וקדוש, ושבחך א-לוהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי מלך גדול וקדוש אתה. ברוך אתה ה', הא-ל הקדוש.
- ◆ סידור רב סעדיה גאון- אתה קדוש ושמך קדוש וזכרך קדוש וכסאך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה. כי א-ל מלך גדול וקדוש אתה. ברוך אתה ה', הא-ל הקדוש.
- ◆ נוסח אשכנז-לדור ודור נגיד גדלך, ולנצח נצחים קדשתך נקדיש, ושבחך, א-לוהינו, מפינו לא ימוש לעולם ועד, כי א-ל מלך גדול וקדוש אתה. ברוך אתה ה', הא-ל הקדוש.
- ◆ נוסח ספרד-אתה קדוש ושמך קדוש, וקדושים בכל יום יהללוך סלה. כי א-ל מלך גדול וקדוש אתה. ברוך אתה ה', הא-ל הקדוש.
- ◆ נוסח רומא- לדור ודור המליכו לא-ל כי הוא לבדו מרום וקדוש, ושבחך א-לוהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי א-ל מלך גדול וקדוש אתה. ברוך אתה ה', הא-ל הקדוש.

In addition, the fact that **מלכות** represents a theme of the third **ברכה** in **עשרה שמונה עשרה** may explain why the **ימלוך ה' לעולם** of **פסוק קדושה**; i.e. to add a verse to **קדושה** that includes the theme of **מלכות**.

We can further point to the **נוסח תימן** **ברכה מעין שבע (מגן אבות)** found in **נוסח תימן**. That prayer is considered an abbreviated form of **עשרה שמונה עשרה**. **נוסח תימן** includes the words: **המלך הקדוש** in that prayer all year round. In doing so, the composer of the prayer was signalling that the third **ברכה** in **עשרה שמונה עשרה** in his era always ended with the words: **המלך הקדוש**. **נוסח תימן** is following in the footsteps of the **רמב"ם** who presents the form of the prayer in **הלכה** **ה' הלכה ט' פרק ט' הלכה י'**. Although some versions of that **הלכה** provide that the words in the prayer should read: **הא-ל הקדוש** and not **המלך הקדוש**,

Professor Moshe Gavra in Volume Two of his four volume treatise: מחקרים בסידור תימן, page 68, cites the מהרי"ץ as siding with those who hold that the correct version of the ברכה מעין שבע in המלך הקדוש includes the words:

מהרי"ץ – המלך הקדוש. הכי גרסין בכל השנה ואף על פי שבדפוסים גרסי הא – ל במקום המלך זולתי כשחל בעשרת ימי תשובה שאומרים המלך, כדכתב השולחן ערוך, מכל מקום, נראה לתת טעם לגרסתנו שהרי מר חתים עליה הרמב"ם כן, וזה ידוע דקיימא לן כרבי יוחנן דאמר בפ' כיצד מברכין דבעינן הזכרת שם ומלכות, וכל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה.

Translation: Ha'Melech Ha'Kadosh-those are the words that Yemenite Jews include in the prayer of Magen Avos all year round. This is so despite the fact that some Siddurim edited the text so that Ha'Kail Ha'Kadosh is recited each Shabbos other than during the Aseres Yimei Teshuva, as the Shulchan Aruch writes. It is possible to add support to our practice by pointing to the text as portrayed by the Rambam. In addition, it is a fact that we hold like Rabbi Yochanon who said in the chapter entitled: Keitzad Mivarchim that a Bracha requires the mention of G-d's name and His hegemony and that any Bracha that does not include the mention of G-d's name and His hegemony is not a valid Bracha.

Uziel Fuchs cites all of the above in support of his thesis and then adds one more source:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יב' עמ' ב' – ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב: כל השנה כולה אדם מתפלל האל הקדוש, מלך אוהב צדקה ומשפט, חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט. ורבי אלעזר אמר: אפילו אמר הא – ל הקדוש, יצא, שנאמר: (ישעיהו ה') ויגבה ה' צבאות במשפט והא – ל הקדוש נקדש בצדקה. אימתי ויגבה ה' צבאות במשפט? אלו עשרה ימים שמראש השנה ועד יום הכפורים, וקאמר הא – ל הקדוש. מאי הוה עלה? אמר רב יוסף: הא – ל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט; רבה אמר: המלך הקדוש והמלך המשפט. והלכתא כרבה.

Translation: Raba ben Hinena the elder also said in the name of Rab: Throughout the year one says in Shemona Esrei: 'The holy G-d', and 'King who loves righteousness and judgment', except during the ten days between Rosh Hashonah and Yom Kippur, when he says, 'The holy King' and 'The King of judgment'. Rabbi Eleazar says: even during the days between Rosh Hashonah and Yom Kippur, if he said, 'The holy G-d', he has performed his obligation, since it says, But the Lord of Hosts is exalted through justice, and the holy G-d is sanctified through righteousness: When is the Lord of Hosts exalted through justice? During the ten days from Rosh Hashonah to Yom Kippur; and none-the-less it says, 'the holy G-d'. What do we decide? Rabbi Joseph said: 'The holy G-d' and 'The King who loves righteousness and judgment'; Rabbah said: 'The holy King' and 'The King of judgment'. The law is as laid down in accordance with the opinion of Rabbah.

Fuchs provides a unique reading of this excerpt³. He sees the גמרא as presenting two separate and unrelated differences of opinion; that of רב and רבי אלעזר which took place

3. Fuchs bases his interpretation of this excerpt on an analysis of the correct definition of the phrase: מאי הוה עלה.

להבין את התפלה

in עשרת ימי and which concerned the third ברכה in עשרה שמונה during the ימי תשובה and a second difference of opinion involving רב יוסף and רבה which took place in תשובה פומבדיתא which concerned the third ברכה in עשרה שמונה as it is recited year round.

תרביץ—בירור הדברים הוא שמרגע שמנתקים את שני חלקי הסוגיה זה מזה וקוראים את דברי רב יוסף ורבה כשלעצמם, ומשמקבלים את האפשרות שחתימת 'המלך הקדוש' שימשה כל ימות השנה, אפשר להבין את מחלוקת רב יוסף ורבה כמחלוקת המבקשת לדייק בנוסחן של שתיים מברכות העמידה של יומים—ולא כמחלוקת על נוסח הברכות בעשרת ימי התשובה.

Translation: The upshot is that when you separate the two parts of the discussion and treat the disagreement between Rabbah and Rav Yosef as distinct and accept the possibility that the Bracha ending of Ha'Melech Ha'Kadosh was recited all year round, you can understand the disagreement between Rabbah and Rav Yosef as a disagreement as to what to say concerning two of the Brachos of the daily Shemona Esrei. Their disagreement then does not concern at all the wording of the Brachos that are recited during the Aseres Yimei Teshuva.

The practice of changing the חתימת הברכה of the third ברכה in עשרה שמונה from הא—ל הקדוש to המלך הקדוש during the ימי תשובה was not universally accepted. No similar discussion about the ברכה appears in the תלמוד ירושלמי. Therefore, it should come as no surprise that Professor Ezra Fleischer in his book: תפלה ומנהגי תפלה ארץ, עמידת שלוש הרגלים והימים הנוראים in the chapter entitled: ישראלים בתקופת הגניזה, page 121, discloses that the versions of עשרה שמונה for ראש השנה and יום כיפור found in the Geniza representing מנהג ארץ ישראל did not include the paragraphs that begin: וכן שמונה עשרה in ברכה of the third ברכה חתימת הברכה nor did they provide that the ברכה in עשרה שמונה from הא—ל הקדוש to המלך הקדוש during the ימי תשובה.

We are left with two issues that need to be resolved. First, why do some versions of the third ברכה in the daily עשרה שמונה contain the theme of מלכות but do not change the חתימת ברכה from הא—ל הקדוש to המלך הקדוש? Second, why in נוסח אשכנז is the practice that individuals do not mention מלכות in the third ברכה in עשרה שמונה; i.e. אתה קדוש ושםך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה. ברוך אתה ה', הא—ל הקדוש while the נוסח ודור נגיד does include מלכות in the third ברכה in עשרה שמונה; i.e. גדלך, ולנצה נצחים קדשתך נקדיש, ושבחך, א—להינו, מפינו לא ימוש לעולם ועד, כי א—ל חתימת הברכה? The rule that the חתימת הברכה must follow the theme of the ברכה is only found in the תלמוד ירושלמי. That rule may have not been accepted by מנהג בבל and became a concern later in Halachic history. In that case, it is proper to end the third ברכה in the daily עשרה שמונה with הא—ל הקדוש

even when the third ברכה includes the theme of מלכות. In addition, in the discussion in חתימת הברכה of מסכת ברכות דף יב' עמ' ב' cited above, רבי אלעזר holds that the פסוק of הא-ל הקדוש is an appropriate ending even when the ברכה includes מלכות because the words: הא-ל הקדוש are included in the פסוק of ויגבה ה' צבאות במשפט, the פסוק which appears just before the חתימת הברכה of the third ברכה in ראש השנה on שמונה עשרה and יום כיפור.

Concerning the practice in נוסח אשכנז to include מלכות in the third ברכה in שמונה עשרה only during חזרת הש"ץ, it may be based on the fact that a פסוק whose theme is מלכות is included in קדושה; i.e. הללוי-ה. Once מלכות is mentioned within the ברכה, מלכות must be again mentioned just before the חתימת הברכה. The חתימת הברכה is not changed based on the position of רבי אלעזר.

Query: are we once again witnessing an example of the rule: הלכך נימרינהו לתרוייהו, let us follow both opinions. We follow the opinion of רב during the עשרת ימי תשובה and we follow the opinion of רבי אלעזר during the remainder of the year.